PISA TIMSS PIRLS TALIS VA ICILS MA’LUMOTLARINING MAKTAB BOSHQARUVIDAGI DIAGNOSTIK IMKONIYATLARINING QIYOSIY TAHLILI

Rahmonova Xusniobod Valeriy qizi
13.00.07 - Ta’limda menejment ixtisosligi bo‘yicha tadqiqotchi

Annotatsiya: *Maqolada PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS va ICILS ma’lumotlarining umumiy o‘rta ta’lim muassasasi direktori boshqaruv faoliyatidagi diagnostik imkoniyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi xalqaro baholash dasturlari o‘lchaydigan natija va kontekst ko‘rsatkichlarini direktor hal qiladigan boshqaruv savollari bilan funksional bog‘lash, shuningdek, ulardan foydalanish chegaralarini aniqlashtirishdan iborat. Qiyosiy hujjatlar tahlili 24 manba asosida olib borildi. Dasturlar maqsad, konstrukt, populyatsiya, respondent, kontekst indikatorlari, hisobot darajasi, trend imkoniyati va boshqaruv qiymatidan iborat sakkiz mezon bo‘yicha kodlandi. Natijada PISA strategik natija va tenglikni, TIMSS fan ta’limi hamda bosqichlar uzviyligini, PIRLS o‘qish poydevori va uy-maktab aloqasini, TALIS pedagogik jarayon va liderlik muhitini, ICILS esa raqamli ta’lim salohiyatini aniqlashtiruvchi komplementar dalil manbalari sifatida tasniflandi. O‘quv natijasi, tenglik va kontekst, pedagogik jarayon, tashkiliy salohiyat hamda raqamli muhitdan iborat besh analitik qatlam ajratildi. Xalqaro natijani alohida maktab uchun tayyor tashxis emas, mahalliy dalillar bilan tekshiriladigan boshqaruv signali sifatida qo‘llash ilmiy jihatdan asoslandi.*

Kalit so‘zlar: *PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, ICILS, maktab boshqaruvi, diagnostika, xalqaro baholash, ma’lumotlarga asoslangan qaror, ta’lim sifati*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДАННЫХ PISA TIMSS PIRLS TALIS И ICILS В УПРАВЛЕНИИ ШКОЛОЙ

Аннотация: *В статье проведен сравнительный анализ диагностических возможностей данных PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS и ICILS в управленческой деятельности директора общеобразовательной школы. Цель исследования состоит в функциональном соотнесении результатов и контекстных показателей международных исследований с управленческими вопросами директора, а также в уточнении границ их применения. Качественный сравнительный анализ документов выполнен на корпусе из 24 источников. Программы кодировались по восьми критериям: цель, конструкт, популяция, респонденты, контекстные показатели, уровень отчетности, возможность анализа тенденций и управленческая ценность. Установлено, что PISA преимущественно раскрывает стратегические результаты и равенство возможностей, TIMSS - качество предметного обучения и преемственность ступеней, PIRLS - основы чтения и взаимодействие семьи и школы, TALIS - профессиональную среду педагогов и лидерство, а ICILS - цифровой потенциал*

школы. Выделены пять взаимосвязанных аналитических уровней: результаты обучения, равенство и контекст, педагогический процесс, организационный потенциал и цифровая среда. Обосновано, что международный результат следует использовать не как готовый диагноз отдельной школы, а как управленческий сигнал, проверяемый локальными данными.

Ключевые слова: *PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, ICILS, управление школой, диагностика, международное оценивание, решения на основе данных, качество образования*

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE DIAGNOSTIC POTENTIAL OF PISA TIMSS PIRLS TALIS AND ICILS DATA FOR SCHOOL MANAGEMENT

Abstract: *This article compares the diagnostic potential of PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS and ICILS data for the management work of general secondary school principals. The study aims to connect outcome and contextual indicators from international assessment programmes with the management questions that principals address and to clarify the limits of valid use. A qualitative comparative document analysis was conducted on a corpus of 24 sources. The programmes were coded against eight criteria: purpose, construct, target population, respondents, contextual indicators, reporting level, trend potential and management value. The findings show that PISA primarily informs strategic outcomes and equity, TIMSS subject learning and continuity between stages, PIRLS the foundations of reading and home-school interaction, TALIS teachers' professional environment and leadership, and ICILS a school's digital education capacity. Five connected analytical layers were identified: learning outcomes, equity and context, pedagogical processes, organisational capacity and the digital environment. The analysis establishes that an international result should be treated as a management signal requiring verification with local evidence rather than as a ready-made diagnosis of an individual school.*

Keywords: *PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, ICILS, school management, diagnosis, international assessment, data-informed decision-making, education quality*

KIRISH

Xalqaro yirik ko‘lamli baholashlar ta’lim tizimining natijasi va uni shakllantiruvchi sharoitlar haqida standartlashtirilgan axborot beradi. O‘zbekistonda bunday tadqiqotlarni tashkil etishning huquqiy asosi PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda ishtirok etishni ta’lim sifatini yaxshilash vazifasi bilan bog‘ladi. Baholash, monitoring va maktabning ichki rivojlanish jarayonlari o‘zaro uyg‘unlashmasa, tashqi natija hisobot darajasida qolib ketadi.

Shu sababli direktor uchun asosiy masala xalqaro ko‘rsatkichni qayta aytish emas, u qaysi boshqaruv muammosini aniqlashtirishi va qanday mahalliy ma’lumot bilan tekshirilishini belgilashdan iborat [1; 2].

PISAning metodologik mantiqi 15 yoshli o‘quvchilarning bilimni yangi vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini, natijalarning tenglik va kontekst bilan bog‘lanishini o‘rganishga qaratilgan. 2025-yil siklining konseptual doirasi tabiiy-ilmiy savodxonlikni ilmiy axborotni tushunish, dalilni baholash va asosli harakat bilan bog‘laydi. 2026-yil sentyabrida e’lon qilingan natijalar jildi an’anaviy fan sohalari bilan birga o‘quvchining o‘rganishga tayyorligi, moslashuvchanligi, maktabga mansublik hissi va sun’iy intellektdan foydalanish tajribasini ham tahlil maydoniga kiritdi [3; 4]. Bu kengayish maktab boshqaruvida natija, tenglik va kelajak kompetensiyalarini birgalikda ko‘rish zaruratini kuchaytiradi.

Boshqa dasturlar ta’lim sifatining PISAdan farqli qatlamlarini yoritadi. TIMSS matematika va tabiiy fanlarda o‘quv dasturiga yaqin mazmun hamda kognitiv amallarni, PIRLS boshlang‘ich ta’lim yakunidagi o‘qish savodxonligini, TALIS pedagog va direktorlarning kasbiy faoliyati hamda ish sharoitini, ICILS esa kompyuter va axborot savodxonligini o‘rganadi.

Ularning so‘nggi xalqaro hisobotlari o‘quv natijasi, o‘qitish muhiti, kadrlar salohiyati va raqamli sharoitni turli o‘lchov birliklarida ifodalaydi [6; 8; 11; 14]. Dasturlarni bitta reytingga jamlash emas, ularning diagnostik ixtisoslashuvini farqlash maktab direktori uchun amaliy qiymat yaratadi.

Xalqaro ma’lumotdan maktab darajasida foydalanish bir qator ilmiy chegaralarga ega. Tanlanmaviy dizayn natijani belgilangan populyatsiya uchun umumlashtiradi, biroq har bir ishtirokchi maktab uchun barqaror reyting yaratishni kafolatlamaydi.

Kontekst ko‘rsatkichlari ko‘pincha respondentlarning o‘z xabariga asoslanadi; kesimiy bog‘lanish esa sababiy ta’sirni o‘z-o‘zidan isbotlamaydi.

PISA va ICILS texnik hujjatlarida tanlanma, vazn, shkala va o‘lchov xatosini hisobga olish talab qilinadi. Baholash standartlari ham xulosaning konstrukt, ishonchlilik va foydalanish maqsadiga mutanosib bo‘lishini belgilaydi [5; 15; 19; 20]. Demak, xalqaro ko‘rsatkich alohida maktab uchun tayyor tashxis emas, tekshiriladigan muammoni ko‘rsatuvchi signaldir.

Ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish adabiyotida ma’lumotni yig‘ishning o‘zi boshqaruvni yaxshilamasligi ko‘rsatiladi. Rahbar muammoni aniq savolga aylantirishi, tegishli ma’lumotni tanlashi, uning sifatini tekshirishi, muqobil izohlarni ko‘rishi va natijani pedagogik harakat bilan bog‘lashi lozim. Ma’lumot savodxonligi statistik jadvalni o‘qishdan keng bo‘lib, dalilga axloqiy va kontekstga mos munosabatni ham qamrab oladi [21; 22]. Ushbu qobiliyatlar direktorning axborot-tahliliy kompetensiyasi bilan birga strategik, pedagogik va tashkiliy vazifalarini ham ishga soladi.

O‘zbekistonda xalqaro baholash topshiriqlari va tabiiy-ilmiy savodxonlik monitoringini ta’lim amaliyotiga tatbiq etish bo‘yicha ilmiy-uslubiy asoslar ishlab chiqilgan [23; 24]. Biroq besh dastur beradigan dalillarni aynan direktor hal qiladigan boshqaruv savollari kesimida qiyoslash, ularning bir-birini to‘ldiruvchi funksiyasi va talqin chegaralarini yagona matritsada ko‘rsatish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqotning maqsadi PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS va ICILS ma’lumotlarining maktab boshqaruvidagi diagnostik imkoniyatlarini qiyosiy aniqlashdir. Maqsad doirasida uch savol qo‘yildi: har bir dastur qaysi boshqaruv muammosi uchun ustuvor dalil beradi; turli dasturlar qaysi analitik qatlamlarda bir-birini to‘ldiradi; xalqaro natijadan qanday xulosa chiqarish metodologik jihatdan asosli?

Materiallar va metodlar

Tadqiqot qiyosiy hujjatlar tahlili dizaynida amalga oshirildi. Tahlil korpusi 24 manbadan iborat: O‘zbekistondagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishga doir bitta normativ hujjat; besh dasturning konseptual doirasi, natijalar jildi, texnik hisoboti va liderlikka oid 14 ta rasmiy xalqaro nashr; baholash tizimi, natijadan foydalanish va test standartlariga oid 5 ta metodologik manba; ma’lumotlarga asoslangan boshqaruvga oid 2 ta ilmiy ish; 2 ta o‘zbek tilidagi ilmiy-uslubiy tadqiqot.

Manbalar maqsadga aloqadorlik, birlamchilik, metodologik aniqlik va boshqaruvga ko‘chirish imkoniyati bo‘yicha tanlandi.

Korpusni shakllantirishda milliy baholashning maqsadi va tizim arxitekturasini oldindan belgilash tamoyillari asos qilib olindi [16; 18].

Qiyoslash bir xil sakkiz mezon asosida olib borildi: dastur maqsadi; baholanadigan konstrukt; maqsadli populyatsiya; axborot beruvchi respondentlar; maktab konteksti indikatorlari; natijaning hisobot darajasi; sikllararo trend imkoniyati; direktor qarori uchun funksional qiymat.

Har bir mezon bo‘yicha dasturga oid matn birliklari ajratilib, dastlab deskriptiv kodlandi, keyin boshqaruv muammolari kesimida qiyosiy kategoriyalarga birlashtirildi.

Baholashni alohida instrument emas, o‘qitish, monitoring, hisobot va rivojlantirish bilan bog‘langan tizim sifatida ko‘rish hamda natijadan foydalanishni oldindan rejalashtirish ushbu mezonlarning metodologik tayanchini tashkil etdi [2; 17].

Tahlil birligi sifatida alohida ball emas, “dalil turi - asosli xulosa - boshqaruv savoli - mahalliy tekshiruv” bog‘lanishi olindi. Birinchi bosqichda har bir dasturdagi o‘quv natijasi, kontekst va jarayon ko‘rsatkichlari ajratildi. Ikkinchi bosqichda ularning qaysi darajada vakillik qilishi va qanday xulosani qo‘llab-quvvatlashi kodlandi.

Uchinchi bosqichda asossiz sababiy talqin, individual yoki maktab darajasiga ortiqcha umumlashtirish, respondent fikrini real amaliyot bilan tenglashtirish kabi xavflar belgilandi.

To‘rtinchi bosqichda xalqaro signalni maktabning ichki baholashi, dars kuzatuvi, davomat, o‘quvchi ishlari va pedagoglar fikri bilan tekshirish yo‘llari tizimlashtirildi [19; 20].

Tahlilning ishonchliligini kuchaytirish uchun konstrukt, respondent, o‘lchov darajasi va foydalanish maqsadi bir-biridan alohida tekshirildi.

Bir xil nomli indikatorlar mazmuni turli dasturlarda aynan bir xil deb qabul qilinmadi.

Har bir xulosa dastur doirasi va natijalar hisobotiga qayta solishtirildi; tanlanma va o‘lchovga oid cheklovlar texnik hisobotlar yordamida nazorat qilindi [5; 15].

Tadqiqot hujjat tahliliga asoslanganligi sababli dasturlarning maktab natijasiga sababiy ta’siri yoki taklif etilgan tasnifning empirik samaradorligi baholanmadi.

Olingan natijalar keyingi diagnostika va tajriba-sinov uchun nazariy asos sifatida talqin qilindi.

Natijalar

Xalqaro dasturlarning diagnostik ixtisoslashuvi

Qiyosiy tahlil besh dastur ta’lim sifatining bir xil qismini takroran o‘lchamasligini ko‘rsatdi.

Ular maqsadli guruh, konstrukt, respondent va hisobot darajasi bo‘yicha farqlanadi. Shu farq direktorning qaysi savol uchun qaysi dalilni tanlashini belgilaydi. PISA, TIMSS, PIRLS va ICILS kognitiv natijani kontekst bilan bog‘lasa, TALIS o‘quvchi testini o‘tkazmaydi va kasbiy jarayonni respondentlar fikri orqali yoritadi.

Natijada dasturlarni yuqori yoki past nufuz bo‘yicha tartiblash o‘rniga ularning diagnostik vazifasini ajratish zarur bo‘ladi. 1-jadvalda har bir dastur bergan ustuvor dalil, direktor uchun asosiy savol va ehtiyotkor talqin chegarasi umumlashtirildi.

1-jadval.

Xalqaro baholash dasturlarining maktab boshqaruvi uchun qiyosiy diagnostik matritsasi[1]

Dastur	O‘lchov obyekti va maqsadli guruh	Ustuvor diagnostik dalil	Direktor uchun boshqaruv savoli	Asosiy talqin chegarasi
PISA	15 yoshli o‘quvchilarning bilimni real vaziyatda qo‘llashi	Funksional savodxonlik, tenglik, o‘quvchi tajribasi va maktab konteksti	Natija va imkoniyat tafovuti qaysi strategik hamda pedagogik sharoit bilan bog‘liq?	Populyatsiya natijasini alohida o‘quvchi yoki maktab reytingiga tenglashtirmaslik
TIMSS	4- va 8-sinf matematika hamda tabiiy fan yutuqlari	Mazmun sohalari, bilish, qo‘llash, mulohaza yuritish va fan konteksti	Qaysi kognitiv amal va ta’lim bosqichida metodik uzilish kuzatilmoqda?	O‘xshash nomli sohalarni PISA konstruktlari bilan bevosita tenglashtirmaslik
PIRLS	Boshlang‘ich ta’limning 4-yilidagi o‘qish savodxonligi	O‘qish maqsadlari, tushunish jarayoni, uy, sinf va maktab muhiti	O‘qish orqali o‘rganishga o‘tishni qaysi maktab va oila sharoiti qo‘llab-quvvatlaydi?	Natijani faqat boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining ko‘rsatkichi deb qabul qilmaslik

[1] Tahlil korpusi asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Dastur	O‘lchov obyekti va maqsadli guruh	Ustuvor diagnostik dalil	Direktor uchun boshqaruv savoli	Asosiy talqin chegarasi
TALIS	Asosan quyi o‘rta ta’lim o‘qituvchilari va direktorlarining so‘rov ma’lumoti	Kasbiy rivojlanish, hamkorlik, qayta aloqa, ish sharoiti va liderlik	Pedagogik jamoa qaysi kasbiy va tashkiliy qo‘llab-quvvatlashga muhtoj?	Respondent idrokini o‘quvchi natijasi yoki kuzatilgan amaliyot bilan aynanlashtirmaslik
ICILS	Odatda 8-sinf o‘quvchilarining kompyuter va axborot savodxonligi	Raqamli axborot bilan ishlash, hisoblash tafakkuri, kirish va foydalanish sharoiti	Texnologiya qaysi pedagogik maqsadga xizmat qiladi va kim undan chetda qolmoqda?	Raqamli salohiyatni qurilmalar soni yoki internet mavjudligi bilan cheklamaslik

PISA maktab boshqaruvi uchun strategik natija, tenglik va bilimni real vaziyatda qo‘llash haqida signal beradi. Direktor o‘rtacha natijadan tashqari guruhlar o‘rtasidagi tafovut, o‘quvchining mansublik hissi, o‘rganishga munosabati va resurslardan foydalanish kabi kontekstni ko‘rishi mumkin. PISA 2025 doirasi tabiiy-ilmiy dalilni tushunish va baholashni, natijalar jildi esa kelajak tayyorgarligi hamda sun’iy intellekt bilan bog‘liq yangi kontekstni kengaytirdi [3; 4].

Boshqaruv xulosasi bitta predmetni kuchaytirishdan iborat emas; darslarda bilim transferi, dalillash, teng imkoniyat va o‘quvchi faolligi uchun yaratilgan sharoit birgalikda tekshiriladi.

TIMSS to‘rtinchi va sakkizinchi sinflarda matematika hamda tabiiy fanlar bo‘yicha mazmuniy va kognitiv natijalarni ochadi. Bilish, qo‘llash va mulohaza yuritish sohalarining farqlanishi direktor uchun fan bo‘yicha umumiy ball ortidagi pedagogik muammoni aniqlashtiradi.

Masalan, bilimni qayta tiklash barqaror, biroq uni qo‘llash sust bo‘lsa, asosiy boshqaruv savoli dars soati miqdoridan ko‘ra topshiriq sifati, metodik hamkorlik va o‘qituvchining kasbiy ehtiyojiga qaratiladi. TIMSS 2023 doirasi va natijalari boshlang‘ich hamda tayanch bosqichlar uzviyligini, fan resurslaridan amaliy foydalanishni va kognitiv talabning izchilligini tahlil qilishga imkon beradi [6; 7].

PIRLS boshlang‘ich ta’lim yakuniga yaqin davrda o‘quvchining badiiy hamda axborot matnini o‘qish maqsadlari va tushunish jarayonlarini baholaydi. Uning boshqaruvdagi qiymati o‘qish natijasini faqat boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga yuklamaslikda namoyon bo‘ladi.

Maktab kutubxonasi, matnlar xilma-xilligi, fanlararo o‘qish strategiyalari, o‘quvchining qiziqishi va oiladagi ilk savodxonlik tajribasi yagona o‘qish muhiti sifatida tahlil qilinadi. PIRLS 2021 doirasi hamda xalqaro natijalari o‘qish poydevori bilan uy, sinf va maktab sharoitini bog‘lashga imkon beradi [8; 9].

Direktor uchun ustuvor vazifa o‘qishni barcha fanlarda bilim olish vositasiga aylantiradigan tashkiliy sharoitni boshqarishdir.

TALIS boshqa to‘rtta dasturdan metodologik jihatdan farq qiladi. U o‘quvchi yutug‘i testi emas, o‘qituvchi va direktorlarning kasbiy tajribasi, ish sharoiti, hamkorligi, qayta aloqa olishi, kasbiy rivojlanishi va farovonligi haqidagi so‘rovdir. TALIS 2024 konseptual doirasi o‘qitish va o‘rganish muhiti o‘rtasidagi ko‘p darajali aloqalarni belgilasa, natijalar kasbning barqarorligi va sifatini qo‘llab-quvvatlovchi sharoitlarni yoritadi [10; 11]. Rahbarlikka oid TALIS tahlili pedagogik va taqsimlangan liderlikni maktabning o‘rganish salohiyati bilan bog‘laydi [12]. Shu sababli TALIS direktor faoliyati uchun jarayon diagnostikasi bo‘lib, metodik yig‘ilish sonidan ko‘ra hamkorlikning mazmuni va amaliyotga ta’sirini tekshirishga undaydi.

ICILS raqamli ta’limni qurilma va internet mavjudligidan kengroq talqin qiladi. Kompyuter va axborot savodxonligi axborotni izlash, baholash, qayta ishlash, yaratish va mas’uliyatli almashishni qamrab oladi; hisoblash tafakkuri esa muammoni raqamli usullar bilan ifodalash hamda yechish jarayonini ochadi.

ICILS 2023 doirasi va xalqaro natijalari o‘quvchining raqamli kompetensiyasini maktab siyosati, pedagogik foydalanish, o‘qituvchi tayyorgarligi, texnik yordam va teng kirish bilan bog‘laydi [13; 14].

Direktor uchun diagnostik savol kompyuterlar soni haqida emas, mavjud texnologiya qaysi o‘quv maqsadiga xizmat qilishi, kim foydalanishdan chetda qolishi va axborot xavfsizligi qanday ta’minlanishi haqida bo‘ladi.

Diagnostik dalillarning besh analitik qatlami

Dasturlararo qiyoslash natijasida direktor boshqaruvi uchun besh analitik qatlam ajratildi. Birinchi qatlam o‘quv natijasini, ya’ni savodxonlik sohasi, mazmun, kognitiv amal va rivojlanganlik darajasini qamrab oladi. Ikkinchi qatlam tenglik va kontekstni, uchinchi qatlam pedagogik jarayonni, to‘rtinchi qatlam tashkiliy salohiyatni, beshinchi qatlam raqamli muhitni ifodalaydi.

TIMSS va PIRLS o‘quv dasturiga yaqin predmet hamda o‘qish poydevorini, TALIS pedagogik mehnat sharoitini, ICILS raqamli ekotizimni aniqlashtiradi [7; 9; 10; 13]. PISA esa ushbu qatlamlarning funksional natija va tenglikdagi ko‘rinishini keng tizim darajasida kuzatishga yordam beradi.

Besh qatlam chiziqli sabablar zanjiri sifatida talqin qilinmaydi. O‘quv natijasidagi tafovut kontekst bilan tavsiflanadi, so‘ng pedagogik jarayon va tashkiliy sharoitda tekshiriladi; raqamli omil esa barcha qatlamlarga kesishuvchi shart bo‘lishi mumkin.

Masalan, tabiiy fanlarda mulohaza yuritish natijasi past bo‘lsa, direktor darhol yangi jihoz xarid qilish to‘g‘risida xulosa chiqarmaydi. U tafovut qaysi o‘quvchi guruhlarida kuchli ekanini, dars topshiriqlari dalillashni talab qiladimi, o‘qituvchilar topshiriqlarni birgalikda tahlil qiladimi va mavjud raqamli laboratoriya pedagogik maqsadda ishlatiladimi, degan savollarni tekshiradi.

Ajratilgan qatlamlar dastur nomlariga bog‘langan yopiq tasnif emas. Bir dastur bir nechta qatlam bo‘yicha dalil beradi, biroq dalilning kuchi va bevositaligi turlicha. Masalan, PISA o‘quv natijasi va tenglikda kuchli tizim signalini beradi, TALIS pedagoglarning kasbiy tajribasini bevosita o‘rganadi, ICILS esa raqamli kompetensiya

bilan raqamli sharoitning aloqasini ochadi. Direktor dasturlarni o‘zaro almashtirmaydi; muammo qaysi qatlamda namoyon bo‘layotganiga qarab tegishli dalilni tanlaydi va boshqa qatlamdagi ma’lumot bilan tekshiradi. Mazkur komplementarlik xalqaro baholashni alohida loyihalar to‘plamidan maktabni rivojlantirish uchun izchil axborot tizimiga aylantiradi.

Xulosa chiqarish va mahalliy tekshiruv chegaralari

Xalqaro baholashning diagnostik qiymati dalil imkoniyati bilan uning chegarasi birgalikda ko‘rsatilganda yuzaga chiqadi. Milliy baholash metodologiyasida xulosa maqsadli populyatsiya, tanlanma va instrument bilan mos bo‘lishi, baholash tizimida esa natijadan foydalanish mexanizmi oldindan belgilanishi talab qilinadi [16; 18]. Qiyosiy tahlilda besh asosiy dalil turi ajratildi: o‘rtacha natija va darajalar, guruhlar tafovuti, kontekst bilan bog‘lanish, respondent so‘rovi va sikllararo trend. Har bir tur uchun asosli xulosa, ortiqcha talqin va direktor bajarishi lozim bo‘lgan mahalliy tekshiruv 2-jadvalda ifodalandi.

2-jadval.

Xalqaro baholash dalillaridan xulosa chiqarish va mahalliy tekshiruv chegaralari[2]

Dalil turi	Asosli xulosa	Asossiz yoki ortiqcha xulosa	Direktorning mahalliy tekshiruv harakati
O‘rtacha natija va darajalar	Belgilangan populyatsiyaning konstrukt bo‘yicha holati va taqsimoti	Har bir o‘quvchi yoki har bir maktabga aynan shu natijani biriktirish	Ichki diagnostika, o‘quvchi ishlari va sinflar kesimida muammoli sohani aniqlashtirish
Guruhlar o‘rtasidagi tafovut	Tenglikka oid signal va qo‘shimcha yordam talab qilishi mumkin bo‘lgan guruh	Guruh belgisi natijaning muqarrar sababi yoki shaxs qobiliyati degan hukm	Davomat, imkoniyat, o‘qitish va qo‘llab-quvvatlash ma’lumotlarini birga tekshirish
Kontekst bilan bog‘lanish	Tekshirishga arziydigan ehtimoliy izoh yoki boshqaruv gipotezasi	Korrelyatsiya aniqlangan omil natijaga bevosita sabab bo‘lganini isbotlaydi	Dars kuzatuvi, suhbat va hujjat tahlili orqali muqobil izohlarni sinash
Direktor yoki o‘qituvchi so‘rovi	Respondent idroki va ma’lum qilingan amaliyotning tarqalishi	Bildirilgan amaliyot barcha vaziyatda aynan shunday bajariladi degan xulosa	Kuzatuv, faoliyat mahsuli va turli respondentlar fikrini qiyoslash
Sikllar bo‘yicha trend	Taqqoslanuvchan sharoitda ko‘rsatkich yo‘nalishi va o‘zgarish miqyosi	Har qanday farq bitta islohot yoki direktor qarorining sof ta’siri	Konstrukt, tanlanma, sharoit va parallel ichki ko‘rsatkichlar barqarorligini tekshirish

Jadvaldagi chegaralar direktorning xalqaro ma’lumotni rad etishini emas, undan dalil kuchiga mos foydalanishini talab qiladi. Populyatsiya natijasi muammoning

[2] Tahlil korpusi asosida muallif tomonidan tuzilgan.

yo‘nalishini ko‘rsatadi; maktab ichki diagnostikasi uning muayyan o‘quvchilar va sinflardagi ko‘rinishini aniqlashtiradi. Kontekst bilan statistik bog‘lanish ehtimoliy sabab haqida gipoteza yaratadi; dars kuzatuvi, hujjat, suhbat va faoliyat mahsuli ushbu gipotezani sinaydi. So‘rovnoma respondent idrokini ko‘rsatadi; real amaliyotning barqarorligi boshqa manba orqali tasdiqlanadi. Shu tariqa xalqaro va mahalliy dalil raqobatlashmaydi, turli darajadagi savollarga javob berib bir-birini to‘ldiradi.

Dalillarni uyg‘unlashtirish rahbarning ma’lumot savodxonligi va jamoaviy boshqaruviga tayanadi. Direktor jadvalni tayyor xulosa deb qabul qilmaydi; pedagoglar bilan ma’lumot sifatini tekshiradi, muqobil izohlarni muhokama qiladi, kuzatiladigan o‘zgarish mezonini belgilaydi va qaror natijasini qayta baholaydi.

Maktabni yaxshilashga oid ma’lumotlardan foydalanish tadqiqotlari ham savol qo‘yish, talqin, hamkorlik va harakat o‘rtasidagi aloqani markaziy shart sifatida ko‘rsatadi [21; 22]. Demak, diagnostik imkoniyat ma’lumot hajmi bilan emas, dalilni pedagogik mazmunga aylantirish sifati bilan belgilanadi.

O‘zbekiston amaliyotida mazmuniy, tashkiliy va kommunikativ moslashtirish birgalikda talab etiladi. Mazmuniy moslashtirish xalqaro konstruktni milliy o‘quv dasturidagi kutiladigan natijalar bilan qiyoslaydi. Tashkiliy moslashtirish aniqlangan ehtiyojni maktab rivojlanish rejasi, metodik birlashma, ichki baholash va pedagoglarning kasbiy rivojlanishi bilan bog‘laydi.

Kommunikativ moslashtirish natijani o‘qituvchi yoki o‘quvchini tamg‘alovchi reyting emas, birgalikda hal qilinadigan rivojlanish muammosi sifatida tushuntiradi. Milliy ilmiy-uslubiy tadqiqotlar PISA va TIMSS konstruktlarini o‘qitish hamda monitoring jarayoniga moslashtirishning mazmuniy asoslarini beradi [23; 24]. Ushbu asos direktorning boshqaruv sikliga ulanganida xalqaro baholash maktab amaliyotiga ko‘chadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari xalqaro baholash dasturlarining maktab direktori uchun tayyor tavsiyalar to‘plami emasligini ko‘rsatdi. Ularning boshqaruv qiymati turli dalillarni muayyan savol atrofida birlashtirish va maktabning o‘z ma’lumoti bilan tekshirishda namoyon bo‘ladi. TALISga asoslangan liderlik tahlili rahbar ta’sirini pedagogik maqsad, o‘qituvchi hamkorligi va taqsimlangan mas’uliyat orqali izohlaydi; baholash natijalaridan foydalanish metodologiyasi esa hisobotni qaror va rivojlantirish jarayoni bilan bog‘lashni talab qiladi [12; 17]. Taklif etilgan diagnostik matritsa ushbu ikki yo‘nalishni dasturlar kesimida birlashtiradi.

Qiyosiy natijaning birinchi ilmiy hissasi differensial-komplementar talqindir. Differensiallik har bir dastur konstruktining chegarasini saqlaydi: TALIS natijasini o‘quvchi yutug‘i, PISA ko‘rsatkichini alohida maktab yoki direktor samaradorligi, ICILSni esa faqat texnika ta’minoti deb talqin qilishga yo‘l qo‘ymaydi. Komplementarlik bir muammoni natija, kontekst, pedagogik jarayon, tashkilot va raqamli muhit qatlamlarida tekshirishga imkon beradi. Shu yondashuv dasturlarni umumiy indeksga

qo‘shishdan farq qiladi. Umumiy indeks farqlarni yashirishi mumkin, qiyosiy matritsa esa qaysi dalil qaysi savolga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Ikkinchi ilmiy hissa diagnostika tushunchasining boshqaruv mazmunini aniqlashtirishdir. Mazkur tadqiqotda diagnostika ballni aniqlash bilan tugamaydi. U muammo signalini ko‘rish, dalilning o‘lchov chegarasini anglash, sabab bo‘yicha tekshiriladigan savol tuzish va mahalliy ma’lumot orqali ustuvorlikni aniqlashtirishni qamrab oladi. O‘zbekistonda xalqaro baholashlarni tashkil etish bo‘yicha belgilangan vazifalar natijani ta’lim sifati bilan bog‘laydi [1]. Ushbu bog‘lanish maktab darajasida direktorning axborot-tahliliy va pedagogik liderlik kompetensiyalari orqali amalga oshadi.

Natijalarni amaliyotga joriy etishda institutsional shartlar muhim. Direktorga faqat xalqaro hisobotni taqdim etish yetarli emas. Maktab kesimida ichki baholash vositasi, indikator lug‘ati, ma’lumotlarni himoya qilish qoidasi, jamoaviy tahlil uchun vaqt va metodik yordam bo‘lishi kerak. Hududiy va milliy daraja maktablarni reyting bilan jazolash o‘rniga muammo profiliga mos qo‘llab-quvvatlashni tashkil etishi zarur. Aks holda direktor xavfsiz muhokama o‘rniga yaxshi ko‘rinadigan raqamni himoya qilishga intiladi va ma’lumotning rivojlantiruvchi funksiyasi susayadi.

Tadqiqotning cheklovi hujjat tahlili dizayni bilan bog‘liq. Taklif etilgan besh qatlam va ikki qiyosiy matritsa direktorlarning real qarorlari yoki maktab natijalari bilan empirik tekshirilmagan. Dasturlardagi ayrim indikatorlar sikldan siklga o‘zgaradi; mamlakat ishtiroki va qo‘shimcha modullar tarkibi ham bir xil emas. Keyingi tadqiqotda matritsaning mazmuniy validligi ekspert bahosi orqali, amaliy qo‘llanishi esa direktorlarning vaziyatli topshiriqlari, qaror hujjatlari va monitoring natijalari asosida sinovdan o‘tkazilishi lozim. Bu cheklov nazariy natijani inkor etmaydi, uning empirik tasdiqlanish doirasini belgilaydi.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Qiyosiy tahlil PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS va ICILSni ta’lim sifatining bir xil o‘lchovi sifatida qo‘llash metodologik jihatdan noto‘g‘ri ekanini ko‘rsatdi. PISA strategik natija, bilim transferi va tenglikni; TIMSS matematika hamda tabiiy fanlar bo‘yicha mazmun va kognitiv amallarni; PIRLS o‘qish poydevori va savodxonlik muhitini; TALIS pedagoglarning kasbiy faoliyati hamda liderlik sharoitini; ICILS raqamli axborot bilan ishlash va uni ta’minlovchi maktab salohiyatini ustuvor ravishda yoritadi.

Dasturlarning diagnostik imkoniyati besh analitik qatlamda tizimlashtirildi: o‘quv natijasi, tenglik va kontekst, pedagogik jarayon, tashkiliy salohiyat hamda raqamli muhit. Bu qatlamlar direktorga muammoni bitta ko‘rsatkich bilan izohlash o‘rniga, natija qaysi guruhda namoyon bo‘layotgani, qanday pedagogik jarayon va tashkiliy sharoit bilan bog‘lanishi hamda qaysi mahalliy dalil orqali tekshirilishini aniqlash imkonini beradi.

Xalqaro baholash natijasi alohida maktab uchun tayyor tashxis yoki direktor faoliyatining yakka mezoni emas. U belgilangan populyatsiya va konstrukt doirasidagi boshqaruv signalidir. Asosli qaror uchun ushbu signal ichki diagnostika, dars kuzatuvi,

o‘quvchi ishlari, davomat, suhbat va faoliyat mahsullari bilan tekshirilishi kerak. Korrelyatsiya sababiy hukmga, respondent fikri esa kuzatilgan amaliyotga avtomatik tenglashtirilmasligi lozim.

Amaliyot uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi. Direktorlarning menejerlik va uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturlariga besh dastur bo‘yicha qiyosiy diagnostik matritsa kiritilishi; maktab rivojlanish rejasida har bir ustuvor muammo uchun xalqaro signal, mahalliy dalil, tekshiriladigan gipoteza va monitoring mezoni alohida ko‘rsatilishi; metodik birlashmalarda fan natijasi bilan topshiriq sifati hamda o‘qitish amaliyoti birgalikda tahlil qilinishi; maktab ma’lumotlar jamoasi uchun etik foydalanish va maxfiylik qoidalari belgilanishi maqsadga muvofiq.

Taklif etilgan tasnif direktor boshqaruv kompetensiyasining keyingi diagnostikasiga mazmuniy asos beradi. Vaziyatli topshiriqlarda rahbarning qaysi dastur dalilini tanlashi, xulosa chegarasini ko‘rsatishi, mahalliy tekshiruv rejasini tuzishi va jamoaviy qarorni asoslash qobiliyati baholanishi mumkin.

Shu yo‘l bilan xalqaro baholash dasturlarini bilish nazariy axborot darajasidan direktorning kuzatiladigan axborot-tahliliy va pedagogik boshqaruv faoliyatiga o‘tkaziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 08.12.2018-yildagi 997-son “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. URL: https://lex.uz/docs/-4097073 .

2. OECD. Synergies for Better Learning: An International Perspective on Evaluation and Assessment. Paris: OECD Publishing, 2013. https://doi.org/10.1787/9789264190658-en.

3. OECD. PISA 2025 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2026. https://doi.org/10.1787/86c36975-en.

4. OECD. PISA 2025 Results (Volume I): Future-Ready Students. Paris: OECD Publishing, 2026. https://doi.org/10.1787/73451bc5-en.

5. OECD. PISA 2022 Technical Report. Paris: OECD Publishing, 2024. https://doi.org/10.1787/01820d6d-en.

6. von Davier M., Kennedy A.M., Reynolds K.A., Fishbein B., Khorramdel L., Aldrich C.E.A., Bookbinder A., Ummugal B., Yin L. TIMSS 2023 International Results in Mathematics and Science. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2024. https://doi.org/10.6017/lse.tpisc.timss.rs6460.

7. Mullis I.V.S., Martin M.O., von Davier M. eds. TIMSS 2023 Assessment Frameworks. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2021. URL: https://timssandpirls.bc.edu/timss2023/frameworks/ .

8. Mullis I.V.S., von Davier M., Foy P., Fishbein B., Reynolds K.A., Wry E. PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023. https://doi.org/10.6017/lse.tpisc.tr2103.kb5342.

9. Mullis I.V.S., Martin M.O. eds. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019. URL: https://timssandpirls.bc.edu/pirls2021/frameworks/.

10. OECD. Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2024 Conceptual Framework. Paris: OECD Publishing, 2025. https://doi.org/10.1787/7b8f85d4-en.

11. OECD. Results from TALIS 2024: The State of Teaching. Paris: OECD Publishing, 2025. https://doi.org/10.1787/90df6235-en.

12. OECD. School Leadership for Learning: Insights from TALIS 2013. Paris: OECD Publishing, 2016. https://doi.org/10.1787/9789264258341-en.

13. Fraillon J., Rožman M., Duckworth D., Dexter S., Bundsgaard J., Schulz W. ICILS 2023 Assessment Framework. Cham: Springer, 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-61194-0.

14. Fraillon J. ed. An International Perspective on Digital Literacy: Results from ICILS 2023. Amsterdam: IEA, 2024. URL: https://www.iea.nl/publications/icils-2023-international-report .

15. Fraillon J., Rožman M., Meyer S., Musu L., Liaw Y.-L., Christiansen A., Tieck S. ICILS 2023 Technical Report. Revised edition. Amsterdam: IEA, 2026. URL: https://www.iea.nl/publications/icils-2023-technical-report .

16. Greaney V., Kellaghan T. Assessing National Achievement Levels in Education. National Assessments of Educational Achievement. Vol. 1. Washington, DC: World Bank, 2008. https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7258-6.

17. Kellaghan T., Greaney V., Murray T.S. Using the Results of a National Assessment of Educational Achievement. National Assessments of Educational Achievement. Vol. 5. Washington, DC: World Bank, 2009. https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7929-5.

18. Clarke M. What Matters Most for Student Assessment Systems: A Framework Paper. SABER-Student Assessment Working Paper No. 1. Washington, DC: World Bank, 2012. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/17471 .

19. UNESCO Institute for Statistics. Principles of Good Practice in Learning Assessment. Montreal: UIS, 2017. URL: https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/principles-good-practice-learning-assessments-2017-en.pdf .

20. American Educational Research Association, American Psychological Association, National Council on Measurement in Education. Standards for Educational and Psychological Testing. Washington, DC: AERA, 2014. URL: https://www.testingstandards.net/open-access-files.html .

21. Schildkamp K. Data-Based Decision-Making for School Improvement: Research Insights and Gaps. Educational Research. 2019. Vol. 61, No. 3. P. 257-273. https://doi.org/10.1080/00131881.2019.1625716.

22. Mandinach E.B., Gummer E.S. Data Literacy for Educators: Making It Count in Teacher Preparation and Practice. New York: Teachers College Press, 2016.

23. Abdullayeva Sh.A., Ergasheva M.T. Xalqaro baholash dasturlarida tabiiy va ilmiy savodxonlik: o‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2022. 175 b.

24. Ergasheva M.T. O‘quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligi monitoringida baholash dasturlaridan foydalanish metodikasi (PISA, TIMSS misolida): pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. Toshkent, 2023. 264 b.